

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ БАГАТОЗНАЧНОСТІ

На сучасному етапі вивчення полісемії використовуються декілька підходів до її розгляду, серед яких ключовими є структурний, семантичний та когнітивний. Більшість вчених досліджує полісемію як один з результатів семантичного варіювання мовного знака, що відбувається під впливом лінгвістичних (внутрішня організація мови; економія та аналогія тощо) і екстралінгвістичних (необхідність номінації нових предметів і явищ; наявність різних соціальних і професійних груп, які по-різному використовують слово та інші) чинників. Таке варіювання розглядається як результат відсутності ізоморфізму і асиметрія між планом вираження і планом змісту. Якщо перше проявляється у відносно незалежному розвитку двох сторін знака, то друга властивість впливає на їх нерівномірний розвиток і можливість вираження одного змісту в декількох формах, а також на використання однієї форми для вираження різного змісту, результатом якого можуть бути синонімія або полісемія.

Проте такий підхід залишає поза увагою науковців психо- та нейрофізіологічні процеси, які забезпечують варіювання мовного знака, здібності людини до його використання для номінації часом принципово різних об'єктів, а також характер подання полісемантів у ментальному лексиконі [2, с. 46].

При використанні когнітивного підходу мова вивчається не як особлива знакова система, а як ментальна здатність людини до специфічної мовної діяльності, в тому числі і здатності до багаторазового використання мовного знака в різноманітних функціях. У такому разі полісемія не є результатом будь-яких недоліків, наприклад, обмеженості пам'яті, мовних

ресурсів тощо, а є одним із результатів мовного мислення і процесів концептуалізації, категоризації та номінації, які обумовлені біологічною, психічною та соціальною природою людини, і лежать в основі такого мислення [2, с. 47].

Когнітивний підхід до вивчення полісемії використовують багато як іноземних, так і вітчизняних вчених-дослідників, серед яких можна виділити роботи О. С. Кубрякової, Л. М. Лещової, С. А. Песіної, О. В. Барабаш, І. Г. Ольшанського, А. Залізняка, М. С. Бродської, П. Діна, Дж. Лакоффа, Р. Джекендоффа та інших.

Як зазначалося вище, когнітивна лінгвістика передбачає вивчення проблем знання та свідомості, тому дослідження в області лексичного значення та полісемії використовуються для вивчення концептуалізації, категоризації, розвитку та функціонування мовної свідомості, діяльності розумових структур тощо, які визначають відповідні підходи [3, с. 8]. Так з точки зору концептуалізації, основним семантичним поняттям у когнітивній лінгвістиці є концепт, під яким розуміють семантичний примітив, універсальний для носія будь-якої мови, наприклад: концепт будинку, руху, часу тощо. Він має як психічну, так і мовну сутність. Концепти представляють абстрактні одиниці, смисли, якими індивід оперує в процесі мислення та мовленнєвої діяльності. Вони відображають зміст отриманих знань, досвіду, результатів всієї діяльності людини і результати пізнання нею навколишнього світу у вигляді одиниць знання. Кожен концепт пов'язаний з деякими іншими і разом вони утворюють домени у художній моделі світу, а їх упорядковане поєднання у свідомості людини складає її концептуальну систему. Така система є досить динамічною і постійно змінюється під впливом процесу пізнання.

Фрейм – це багатокomпонентний концепт і одиниця структуризації досвіду людини. На відміну від самого концепту, який виражає будь-яку одиницю знання, в тому числі і неструктурованого, фрейм використовується лише для позначення структурованих концептів: власне фреймів, схем,

сценаріїв, когнітивних моделей [1, с. 29]. Фрейми репрезентують інформацію, знання про стереотипні ситуації у свідомості людини, які часто повторюються. Також вони не є закритою структурою, а можуть доповнюватись шляхом поглиблення інформації про ситуацію. Кожна людина має свій власний набір фреймів, який формується протягом усього життя під впливом культурних, соціальних і професійних чинників. Саме багатозначні слова актуалізують найбільш складний і численний набір фреймів.

Обмін інформацією за допомогою мови зводиться до її співвідношення з наявною у людини системою знань, до ідентифікації предметів і подій з певною групою аналогічних предметів і подій, тобто з певною категорією. В основу теорії категоризації покладено ідеї Б. Уорфа щодо поділу світу на категорії за допомогою звукової мови. В такій теорії когнітивний підхід ґрунтується на припущеннях про зв'язок між здатністю людини до категоризації та її досвідом, уявою, особливостями сприйняття, культурою, а також з можливістю створювати образи за допомогою метафори, метонімії тощо.

Отже, можна зробити висновок, що полісемія тісно пов'язана з когнітивними процесами концептуалізації і категоризації, що лежать в основі мислення і забезпечують формування та функціонування концептуальної системи. Тому використання когнітивного підходу до вивчення полісемії, враховуючи універсальність її когнітивної основи, дозволяє визначати закономірності формування семантичної варіативності мовних знаків для різних мов.

Література

1. Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 18-36.
2. Лещёва Л. М. Лексическая полисемия в когнитивном аспекте. Москва: Языки славянской культуры; Знак, 2014. 256 с.
3. Песина С. А. Слово в когнитивном аспекте: монография. Москва: Флинта, 2011. 342 с.